

ENQUÊTE,

gehouden door de

STAATSCOMMISSIE,

benoemd krachtens de wet van 19 Januari 1890 (Staatsblad n^o- 1).

(EERSTE AFDEELING.)

OPENBARE MIDDELEN VAN VERVOER.

B. Spoorwegen. (Vervolg). Stoom- en Paardentramwegen.

(S-GRAVENHAGE).

Bladz.		Bladz.	
182—183	GUICHART (H. F.), Directeur van de Rotterdamse Tramweg-Maatschappij, te Rotterdam	233—235	GOUDSWAARD (P.), Wisselwachter bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage
185—188	PIEK (G.), Koetsier in dienst van de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	235—239	BILLEN (E. M. J.), Directeur der Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage
188—192	RANJIN (H. P.), Koetsier bij de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	239—241	GROOT (L. DE), Opzichter-machinist-werkmeester in dienst van de Noordbrabantsch-Duitsche Spoorweg-Maatschappij, te Gennep
192—195	MES (J.), Conducteur bij de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	243—246	LINDEN (P. J. VAN DER), Conducteur bij de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
195—197	GRAAFF (F. J. DE), Conducteur bij de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	246—248	LEEUWEN (J. VAN), Cemise-knecht in dienst van de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
197—199	DAMS (J.), Wegwerker in dienst van de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	248—249	HERZ (J. M.), Ploegbaas in dienst bij de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
199—200	HORSEN (A. H. VAN), Mr. smid, te Haarlem	250—251	LITH (D. VAN DER), geb. PUTKAMER, Wachteres in dienst van de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
200—203	WEST JR. (J. H. VAN), Directeur van de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem	251—253	HILGERS (H.), Machinist bij de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
203—204	MEIJER (H. S.), Conducteur-wegwerker bij de 's Gravenlandsche Paardentram, te 's Gravenland	253—254	STIKKER (L. P.), Conducteur bij de Stoomtramweg-Maatschappij „Gouda”, te Gouda
205—207	SLETERING (J. W.), Hoofdagent 1 ^e klasse, chef van het voorwezen, te 's-Gravenhage	254—258	KORTLAND (J.), Conducteur in dienst van de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Rhenen
207—210	WIT (P. DE), Agent-rechercheur van politie, te 's-Gravenhage	258—260	BRITS (J.), Conducteur in dienst van de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Arnhem
211—213	JANSEN (H. P.), Agent van politie 3 ^e klasse, te 's-Gravenhage	260—262	KLEIMAN (L.), Machinist aan de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Arnhem
213—216	ZUIDERWIJK (A.), Koetsier bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	262—263	HOOGENKAMP (G. J.), Hulp-machinist in dienst van de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Arnhem
216—218	LEEUWEN (J. VAN), Ploegbaas in dienst van de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	263—265	JANSSEN (A. H.), Bankwerker in dienst bij de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Rhenen
218—219	MEER (B. VAN DER), Vroeger koetsier bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, thans agent van politie te 's-Gravenhage	265—268	BOUMAN (G.), Bankwerker-machinist in de werkplaats van de Ooster-Stoomtramweg-Maatschappij, te Rhenen
219—221	JONG (A. DE), Conducteur bij de Haagsche Tramway-Maatschappij te 's-Gravenhage	268	TRUIJEN (G.), Conducteur bij den Paardentramweg Eindhoven—Geldrop, te Geldrop
221—223	DERKS (M.), Conducteur in dienst van de Haagsche Tramway-Maatschappij, te Scheveningen	269	JACOBS (G.), Koetsier bij den Paardentramweg Eindhoven—Geldrop, te Geldrop
223—226	MEULENBERG (D. S.), Conducteur in dienst van de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	271—275	JEUKEN (H. W.), Chef-machinist in dienst van de Westlandsche Stoomtramweg-Maatschappij, te Loosduinen
226—229	KNIJFF (H.), Conducteur bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	275—278	BERGEN HENEGOUWEN (C. S. VAN), Conducteur in dienst van de Westlandsche Stoomtramweg-Maatschappij, te Loosduinen
229	LIENDEN (H. VAN), Stalknecht bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	278—279	PATER (A. DE) Controleur van de Westlandsche Stoomtramweg-Maatschappij, te Loosduinen
230—231	BRAAT (J. I.), Koetsier bij de Haagsche Tramway-Maatschappij, te 's-Gravenhage	279—281	HERKERT (P.), Machinist op de stoomtram Naarden—Bussum—Huizen, te Bussum
231—232	SLOOTWEG (D.), Koetsier in dienst van de Haagsche Tramway-Maatschappij, te Scheveningen	281—283	GARDEREN (J. VAN), Conducteur in dienst van de stoomtram Naarden—Bussum—Huizen, te Bussum
232—233	ENGELS (J. G.), Koetsier in dienst van de Haagsche Tramway-Maatschappij, te Scheveningen		

ZITTING VAN ZATERDAG 10 JANUARI 1891.

Tegenwoordig de heeren:

ROCHUSSEN, *Voorzitter.*

DE BORDES.

VAN WIJCK.

Verhoor van **Gradus Piek**, oud 36 jaar, koetsier in dienst van de Haarlemsche paardentram, te Haarlem.

4284. De **Voorzitter**: Hoe laat begint gij te werken?

A. 's Morgens om 6.15 tot 's avonds elf uur, half twaalf.

4285. V. Iederen dag?

A. Neen, om de 10 dagen heb ik een vrijen dag. Vandaag heb ik mijn vrijen dag, bij voorbeeld; nu sta ik drie dagen een vollen dag, den volgenden dag word ik om 5 uur afgelost, daarop sta ik twee dagen tot 4 uur, dan werk ik weder 4 dagen en krijg dan weder een vrijen dag, als er niets in den weg komt.

4286. V. Dus op een dag van vollen dienst werkt gij van 6 $\frac{1}{4}$ —11 $\frac{1}{2}$ uur?

A. Ja.

4287. V. Wordt het dikwijls later dan 11 $\frac{1}{2}$ uur?

A. Neen.

4288. V. Gebeurt het vaak dat gij op een reserve-dag moet rijden in plaats van een kameraad?

A. Ja, als er een ziek is, moeten wij om 11 uur in dienst komen tot 7 uur; dan rijdt 's morgens een koetsier, die op den stal was.

4289. V. Dus, wanneer iemand ziek of verhinderd is, wordt zijn dienst vervuld gedeeltelijk door hem, die den reservedag heeft en gedeeltelijk door hem, die den vrijen dag heeft?

A. Ja.

4290. V. Komt het dikwijls voor dat gij den

Enquête. Openbare middelen van vervoer.

reservedag of den vrijen dag geheel moet rijden?

A. Ja, 's winters veel, met ziekte.

4291. V. Komt het veel voor, door dat een uwer kameraden verlof krijgt?

A. Neen, daarvoor hebben wij niet te rijden. Maar als wij ziek zijn, hebben wij vol traktement.

4292. V. Maar als iemand niet ziek, doch om andere redenen afwezig is, wie voorziet dan in zijn dienst?

A. Een van den stal rijdt dan voor hem. Dit komt zelden voor.

4293. V. Wordt het wel eens 's avonds later, doordat er een latere trein aankomt, die op opera's rijdt?

A. Daarop rijden wij niet.

4294. V. Gij rijdt zeker altijd van het station naar den Haarlemmerhout?

A. Ja.

4295. V. Hoeveel rusttijd hebt gij op zoo'n vollen dienst-dag?

A. Anderhalf uur. Om 11 uur beginnen zij af te lossen en om 3.30 gaat de laatste eten.

4296. V. Gaat gij dat thuis doen?

A. Ja.

4297. V. Hebt gij in den loop van den dag ook steeds wat rust aan de eindpunten van de lijn?

A. Ja, ongeveer zes minuten.

4298. V. Dan hebt gij tijd om uw brood te eten?

A. Ja.

4299. *V.* Blijft gij dan in den wagen?
A. Ja.
4300. *V.* Is daar geen wachthuisje?
A. Ja, een stalletje voor het paard; daar kunnen wij ook in.
- 4300a. *V.* Hoeveel bedraagt uw loon?
A. f 12.
4301. *V.* Wordt het wekelijks betaald?
A. Des Zaterdagmiddags.
4302. *V.* Waar?
A. In dat stalletje.
4303. *V.* Komt dan daar een controleur met een staat?
A. Ja.
4304. *V.* Zijn daarop ook de boeten vermeld?
A. Ja, maar er worden weinig boeten opgelegd; alleen soms wegens te laat komen 25 cts., of het niet omleggen van wissels.
4305. *V.* Wie moet dit laatste doen?
A. De koetsier.
4306. *V.* Verlaat hij dan den wagen?
A. Ja, een klein eindje.
4307. *V.* Zijn boeten gesteld op het slecht behandelen van paarden, als anderszins?
A. Dat komt weinig voor.
4308. *V.* Wat gebeurt, als een koetsier te veel heeft gedronken?
A. Eerst boete en, als het heel erg is, ontslag.
4309. *V.* Komen zulke gevallen voor?
A. Zeer zelden, nu in lang niet.
4310. *V.* Den Zondag hebt gij alleen dan vrij, wanneer die juist de vrije dag is?
A. Om de 10 weken hebben wij een vrijen Zondag.
4311. *V.* Hebt gij dien gewoonlijk?
A. Ja, als er niets in den weg komt. In den zomer, als er muziek is, moeten wij veel rijden.
4312. *V.* Dat zal in den zomer wel regel zijn?
A. Veel, want dan is er tweemaal daags muziek; dan moet ook de reserve des avonds rijden. Dan gaan wij ook niet naar huis om te eten; het maal wordt ons dan gebracht.
4313. *V.* De vrije dag vervalt alzoo nog al dikwijls?
A. Ja, het hangt ook af van de zieken.
4314. *V.* Dus, des zomers wegens muziek, en des winters wegens ziekte; verliest men den vrijen dag?
A. Dat gebeurt niet alleen bij ziekte, en dan krijgen wij het volle loon.
4315. *V.* En als gij moet inspringen voor een zieken of verhiuderden kameraad?
A. Altijd hetzelfde loon.
4316. *V.* Krijgt gij bij groote drukte wel eens iets extra's?
A. Dat is wel gebeurd.
4317. *V.* Krijgt gij uw loon uitbetaald, als gij ziek zijt?
A. Ja, het volle traktement, zoolang de ziekte duurt.
4318. *V.* Gij moet zelf zorgen voor een dokter?
A. Ja.
4319. *V.* Zijt gij in eene bus?
A. Ja.
4320. *V.* Zijt gij tevreden met de verpleging van dien dokter?
A. Ja.
4321. *V.* Kunt gij u ook herinneren dat een koetsier een ongeluk gehad heeft?
A. Neen, wel een stalknecht, die een arm brak bij het ophelpen van een gevallen paard; hij heeft een half jaar lang zijn geld gehad.
4322. *V.* Teekent gij een betalingsstaat?
A. Neen.
4323. *V.* Hebt gij wel boeten gehad, die gij niet verdiend hadt?
A. Neen, er zijn er anders wel geweest, wien het niet naar hun zin was.
4324. *V.* Wat deden zij dan?
A. Het laten, als het was.
4325. *V.* Wie legt de boeten op?
A. De directeur, en de chef-conducteur rapporteert.
4326. *V.* Kan degeen, die boete gekregen heeft, niet vragen om den directeur te spreken?
A. Ja, maar ik weet niet of het ooit gebeurd is.
4327. *V.* Als men eene verlichting in den dienst wenschte, is men dan wel eens den directeur daarover gaan spreken?
A. Ja, met die strenge kou hebben wij vermindering van dienst gevraagd en gekregen.
4328. *V.* Komt de directeur dikwijls op de lijn?
A. Ja.
4329. *V.* Hebt gij hem er wel eens over aangesproken?
A. Neen, maar den chef-conducteur, en toen om 7 uur vermindering van dienst was gevraagd, ging die al om 11 uur in.

4330. *V.* Hoe is dat gedaan?
A. Er loopen nu 4 wagens in plaats van 7.
4331. *V.* Moet er niet altijd een bepaald aantal wagens loopen?
A. Dat geloof ik niet.
4332. *V.* Zijn er meer koetsiers in dienst genomen?
A. Neen.
4333. *V.* Beklaagt het publiek zich niet over die vermindering?
A. Het schikt nog al.
4334. *V.* Zijt gij al lang bij de tram?
A. 11 $\frac{1}{2}$ jaar.
4335. *V.* Hoe lang bestaat de tram?
A. Ruim 12 $\frac{1}{2}$ jaar.
4336. *V.* Zijt gij een van de oudsten?
A. Ja, er is er nog één even lang, en dan zijn er, die er 8, 6 jaren, enz. zijn.
4337. *V.* Het personeel blijft dus nog al vast in dienst?
A. Ja.
4338. *V.* Wat waart gij vroeger?
A. Vrachtrijder.
4339. *V.* Wat beviel u beter, deze of uw vroegere dienst?
A. De dienst van vrachtrijder; daar had ik niet zulke zware dagen; ik was des avonds op een behoorlijken tijd klaar.
4340. *V.* Wanneer de dienst was, zooals tegenwoordig, dan zoudt gij het zeker wel kunnen volhouden?
A. Ja.
4341. *V.* Maar zooals de dienst tot voor 14 dagen was, vindt gij het te zwaar?
A. Ja, vooral met het koude weder.
4342. *V.* Hebt gij er wel last van ondervonden voor uwe gezondheid?
A. Ja, ik kan het gevoelen aan mijn gestel; ik moet reeds om 5 $\frac{1}{2}$ uur op en kan pas om 12 uur naar bed gaan.
4343. *V.* Hoever woont gij van de lijn?
A. Een vijf minuten.
4344. *V.* Heeft uw dokter wel gezegd dat het werk te zwaar was?
A. Jawel, maar men kan tegenwoordig moeilijk ander werk krijgen.
4345. *V.* Zonder dat de dokter u dit gezegd had, zoudt gij het zelf wel gevoeld hebben; er bestaat dus bij u geen twijfel dat het werk te zwaar is?
A. Ja, dat heb ik wel gevoeld.
4346. *V.* Zijt gij getrouwd?
A. Ja.
4347. *V.* Hebt gij kinderen?
A. Drie.
4348. *V.* Hoe oud is de oudste?
A. 6 $\frac{1}{2}$ jaar.
4349. *V.* Gij hebt dus weinig aan uwe familie?
A. Neen, want de kinderen slapen, als ik wegga en te huis kom; alleen 's middags kan ik ze even zien.
4350. *V.* Hoe veel huur betaalt gij in Haarlem?
A. Ik verwoon f 2.25.
4351. *V.* En wat hebt gij daarvoor?
A. Een klein kamertje en eene achterkamer, waarin ik woon, benevens een zolder.
4352. *V.* Is uwe woning goed onderhouden?
A. Neen, ik heb geen erg besten huisbaas; hij doet er niet veel aan.
4353. *V.* Zijn er nog al woningen te krijgen voor menschen van den arbeidenden stand?
A. Wat een beetje knap is niet, en men moet veel geld verwonen.
4354. *V.* Is er in Haarlem geen Maatschappij, die woningen bouwt voor de arbeiders?
A. Jawel, maar die woningen zijn te ver van ons werk.
4355. *V.* Zijn die woningen goed?
A. Die moeten fatsoenlijk goed zijn.
4356. *V.* Zoudt gij zulk eene woning willen hebben, als het niet te ver was?
A. Jawel, maar daar zij zoo ver af zijn, zou ik 's middags geen tijd hebben om te eten.
4357. *V.* Het is dus volstrekt noodzakelijk dat gij dicht bij de lijn woont?
A. Ja.
4358. *V.* Belasting betaalt gij zeker niet?
A. Eens heb ik f 5.60 voor een broodbrief betaald.
4359. *V.* Een broodbrief, wat is dat?
A. Dat is de stadsbelasting.
4360. *V.* Gij zult die belasting toch wel of ieder jaar of nooit betalen?
A. Ik heb ze eens betaald, maar later heb ik gereclameerd en ik ben een paar jaar van 't betalen vrij gebleven.

4361. *V.* Staat gij onder onmiddellijk opzicht van den chef-conducteur?

A. Ja.

4362. *V.* Kunt gij het goed met hem vinden?

A. Jawel.

4363. *V.* Wanneer hij iets te zeggen heeft, doet hij dit dan op eene fatsoenlijke wijze?

A. Jawel.

4364. De heer **De Bordes**: Wanneer gij uw toestand vergelijkt met dien van koetsiers bij stalhouders, die toch ook dikwerf uren lang in de koude moeten staan wachten, welke dienst is dan, volgens u, het beste of voordeeligste?

A. Ik geloof dat de dienst bij een stalhouder beter is; die daar dient heeft ten minste, als hij een vrachtje gehad heeft, nog vrij om in den stal te gaan; wij zijn daarentegen den geheelen dag in de open lucht.

4365. *V.* Verdienen zij ook meer geld?

A. Dat weet ik niet; 's zomers misschien wel.

4366. De heer **Van Wijck**: Gij begint 's morgens 6 $\frac{1}{4}$ uur en eindigt 's avonds 10 $\frac{1}{2}$ uur; is voor allen die dienst dezelfde?

A. Ja, behalve voor hen, die reserve hebben.

4367. *V.* Moeten zij allen 6 $\frac{1}{4}$ uur komen, of sommigen ook om 7 uur?

A. Neen, allen om 6 $\frac{1}{4}$ uur.

4368. *V.* En eindigen zij allen ook om 11 $\frac{1}{2}$ uur?

A. Ja, degenen, die hun vollen dienstdag hebben; maar het kan toch een drie kwartier schelen; om 10 $\frac{1}{2}$ uur gaat de laatste wagen naar Den Hout, maar als de laatste wagens binnen zijn, is het gewoonlijk 11 $\frac{1}{4}$ uur.

4369. *V.* Dat gaat om beurten?

A. Ja.

4370. De **Voorzitter**: Den dienst vindt gij dus nog zoo kwaad niet, maar hij duurt wat te lang?

A. Juist.

4371. *V.* Hebt gij ons soms zelf nog iets mede te deelen?

A. Dat wij, wanneer wij 5 jaren bij de Maatschappij zijn, f 50 krijgen.

4372. *V.* Is er nooit over gesproken dat in het algemeen door den verbonden dienst bepaaldelijk een vrije Zondag zeer gewenscht zoude zijn?

A. Ja, dat zou zeer mooi zijn.

G. PIJK.

ROCHUSSEN, *Voorzitter.*

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Hendrik Pieter Ranzijn**, oud 47 jaar, koetsier bij de Haarlemsche tram, te Haarlem.

4373. De **Voorzitter**: Woont gij dicht bij de tram?

A. Ja.

4374. *V.* Dat moet gij wel, niet waar?

A. Hoe dichter bij, hoe gemakkelijker.

4375. *V.* Anders zoudt gij het moeilijk kunnen halen, niet waar?

A. Neen, en dan heb ik dadelijk boete: voor 5 minuten f 0.25, voor een half uur f 0.50. En men heeft er niets tegen in te brengen.

4376. *V.* Maar indien er nu eene reden bestaat, onafhankelijk van uw wil, dat ge te laat komt, dan ook?

A. Ja, bij ziekte of sterfgeval, dan zou het kunnen wezen dat men geen boete kreeg.

4377. *V.* Indien gij buiten uwe schuld boete krijgt, zoudt gij er den directeur dan niet over kunnen spreken?

A. Ja, als men mij geloofde, maar dat doen zij niet gauw, want zij zeggen: iedereen weet dat hij om kwart over 6 in dienst moet zijn. En dikwijls zeggen zij niets, als gij te laat komt, maar houden het 's Zaterdag van het traktement af.

4378. *V.* De boete is nog al zwaar, niet waar?

A. Ja.

4379. *V.* Maar als gij nu onderweg opgehouden of bij voorbeeld met de gladheid gevallen zijt, wat dan?

A. Dat is een conducteur overkomen, die was gevallen en ontbrak den volgenden morgen op het appel. Hij had eene boodschap gestuurd, dat is verplichtend. Toen kwamen zij zelve kijken of de man ziek was. Ook vragen zij wel om een bewijs van den dokter.

4380. *V.* Is dat de éénige reden, die men laat gelden?

A. Ja.

4381. *V.* Hebt gij nooit beproefd om met den directeur te spreken?

A. Dat geeft toch niets, want de hoofdconducteur moet de voordracht doen voor alles.

4382. *V.* En voldoet deze dan aan uw verzoek?

A. Ja, als men er op staat, maar zooveel drukte maken wij er niet om.

4383. *V.* Doet de directeur altijd, zooals de hoofdconducteur beschikt heeft?

A. Ja.

4384. *V.* Staat in het reglement in welke gevallen en tot welk bedrag men beboet wordt?

A. Dat gaat naar goedvinden van de heeren. Men moet in de gunst staan. De een wordt zwaar gestraft, de ander niet. Men moet tot de vriendjes behooren.

4385. *V.* En wat moet men doen om tot de vriendjes te behooren?

A. Men moet in den smaak vallen.

4386. *V.* Kunt gij daartoe zelf iets bijdragen?

A. Neen.

4387. *V.* Zijn er van die kleine middeltjes om in de gunst te komen?

A. Daarmede houden wij ons niet op, maar wij leven voortdurend in vijandschap.

4388. *V.* Het schijnt dus dat de hoofdconducteur met aanzien des persoons handelt?

A. Dat geloof ik.

4389. *V.* Het is een hard geval dat door de boete ook het gezin wordt gestraft?

A. Dat zal uitkomen, men kan het op f 10 loon niet lijden voor een gezin met 8 kinderen.

4390. *V.* Gaan die kinderen school?

A. Een jongen van 18 jaar is leerling in eene blik-slagerij en verdient nog maar weinig; een meisje is dienstbaar en moet soms ook al wat hebben; de anderen gaan school.

4391. *V.* Op eene stadsschool?

A. Ja.

4392. *V.* Betaalt gij daarvoor?

A. Neen.

4393. *V.* Ontvangt gij wel eens een broodbrief?

A. Vroeger, toen ik 2 kinderen had, wel, maar nu niet meer.

4394. *V.* Hebt gij bij het in dienst treden eene instructie gekregen?

A. Ja, die moest ik teekenen. Daarop stond o. a. dat ik f 50 moest storten, om daaruit bij ongeluk als anderszins de kosten te verhalen, bij voorbeeld wanneer een koetsier wegens te hard rijden iets breekt. Soms ook wordt het van het weekgeld afgehouden. Van die f 50 ontvangen wij jaarlijks f 2.50 rente.

4395. *V.* Krijgt gij vrije kleeding?

A. Jas en pet; met eene winterjas moet ik 3 jaar doen, dan wordt die gekeerd en dient weér 3 jaar. De winterpet duurt ook zoolang, de zomerpet 2 jaar.

4396. *V.* Bevat dat door u geteekend stuk een reglement omtrent de uitoefening van den dienst?

A. Daarin staat dat wegens dronkenschap of nalatigheid in den dienst f 0.50 boete wordt verbeurd, maar die werd mij nooit opgelegd. Onlangs werd een man gestraft wegens slordigheid op zijne kleeding; wekelijks werd hem daarvoor f 3 à f 4 ingehouden.

4397. *V.* Gebeurt het aanrijden dikwijls?

A. Vroeger meer dan nu.

4398. *V.* Dat zal dikwijls de schuld zijn van het rijtuig, dat aangereden wordt?

Enquête. Openbare middelen van vervoer.

A. Ja, meestal. Ook wel eens is het nonchalance van den tramkoetsier, dat er een oliepotje stuk gereden wordt bij voorbeeld, en dan krijgt men 75 cents boete, en die heb ik zelf gehad. Onlangs heb ik onrechtvaardig 25 cents boete gehad omdat ik een strompelig paard een flinken klap gaf. Een hoofdconducteur maakte er rapport van en gaf mij 's morgens een standje toen hij mij beboette. Toen heb ik hem de waarheid verteld en hem gevraagd, waarvoor ik anders eene zweep had.

4399. *V.* Hebt gij u niet beklaagd bij de directie?

A. Neen, dat geeft niets, hoe meer men reclameert, hoe meer men in het zwart komt.

4400. *V.* Hoeveel hoofdconducteurs zijn er?

A. Twee, een heeft dienst op de tram, de ander heeft de surveillance op de lijn en is meest op het kantoor.

4401. *V.* Wie heeft dienst op de lijn?

A. Bloemzaad, de ander heet De Graaf.

4402. *V.* Is de eerste degeen, die voor zijne vrienden nog al gemakkelijk is?

A. Juist.

4403. *V.* Is uw dienst gelijk aan dien van Piek?

A. Ja.

4404. *V.* Die is nu verminderd?

A. Ja, tijdelijk met de strenge kou. Piek heeft voor ons het woord gedaan, en toen heeft de directeur een brief geschreven aan commissarissen, die het verzoek hebben goedgekeurd.

4405. *V.* Hebt gij wel gehoord dat het publiek die vermindering lastig vond?

A. Men begrijpt wel dat het noodig is, en in den zomerdag hebben wij nooit vrij, vooral des Zondags met de muziek; dan hebben wij op zijn best tijd om even gauw ons eten in het hokje, waar de paarden hun vuil doen, te gebruiken, want in de wagens mag het niet.

4406. *V.* Krijgt gij boete als gij het in een wagen zoudt doen?

A. Geen mensch zou het durven doen in een wagen te eten.

4407. *V.* Hoe lang zijt gij in dienst?

A. Bijna 12 jaar.

4408. *V.* Wat waart gij vroeger?

A. Eerst tijdelijk vrachtrijder van Amsterdam op Haarlem, daarna ben ik 9 jaren besteller bij de Nederlandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij geweest.

4409. *V.* Waar vindt gij het beter?

A. Als ik alles van te voren geweten had, was ik besteller gebleven; het tramleven is niet alles.

4410. *V.* Hadt gij meer verdiensten?

A. Ik had f 8.50, maar nu is het vermeerderd; bij de tram heeft men f 10 of f 12.

4411. V. Kan dat nooit hooger klimmen?

A. Promotie maken wij niet en verval hebben wij ook niet. Met Nieuwjaar heb ik 5 cents gehad en een sigaar van een particulier. Maar nu moet de pot nog gedeeld worden. De conducteurs spelen de beste kaart; die hebben verval; daar behoeven zij niets van aan de koetsiers te geven; die hebben alles liever alleen. Ik ken den geheelen dienst, ik ben er al 11 jaar, ik heb eerst gediend als stalknecht.

4412. V. Dus waart gij eerst stalknecht bij de Maatschappij?

A. Ja, ik heb het geluk gehad spoedig koetsier te worden, omdat toen het personeel om de 5 à 6 dagen wegliep; wij hadden toen een kwaden chef, Van Beusichem, die later naar Den Haag bij den Rhijnspoor gegaan is.

4413. V. Het is zeker beter koetsier te zijn dan stalknecht?

A. Ja, een stalknecht heeft f 1.14 per dag.

4414. V. Dat maakt nog al verschil?

A. Ja.

4415. V. Krijgt hij ook veel boete?

A. Als hij 's nachts slapende wordt gevonden, krijgt hij boete van den surveillant.

4416. V. Zijn de stalknechts den geheelen nacht gebonden?

A. De stalknecht, die nachtdienst heeft, komt 's morgens om 5³/₄ en staat dan tot den anderen morgen om acht uur; dan kan hij weggaan tot den volgenden dag om 5³/₄.

4417. V. Dus een der stalknechts staat van 's morgens 5³/₄ tot den volgenden morgen 8 uur?

A. Ja, maar dan krijgt hij een dag vrij; dit geschiedt om de 3 of 4 dagen.

4418. V. Het komt zeker nog al eens voor dat de stalknecht slapende wordt gevonden?

A. Het gebeurt wel, maar er komt niet altijd een surveillant; de hoofdconductor slaapt ook gaarne en de directeur komt nooit. De laatste koetsier gaat om 11¹/₂ weg en om 5³/₄ komt de aflossing, een half uur vóór dien tijd moet hij de mest weghalen, de pias trekken en dit met een kruiwagen wegbrengen.

4419. V. Heeft die man den geheelen nacht werk?

A. Als hij wil ja; hij moet gebitten schuren, hij mag niet rooken, dus moet hij zich maar vermaken met niemendal, of hij moet een stuk courant hebben.

4420. V. Er is dus nog al kans op, dat zulk een stalknecht in slaap valt?

A. Ja.

4421. V. En wordt hij dan zwaar gestraft?

A. Dat hangt van de stemming van den surveillant af; als hij goed gestemd is, ziet hij het door de vingers. De een wordt zwaar gestraft en de ander niet; dat is

heel onrechtvaardig. Ik heb het bij ondervinding. Gedurende den influenzatijd ben ik onrechtvaardig behandeld.

4422. V. Wat hadt gij toen gedaan?

A. Dat zal ik u zeggen. Ik was al sedert 3 dagen niets in orde, maar ik bleef op de been en mijn dienst waarnemen. 's Avonds kom ik in Den Hout en daar vraagt mij iemand hoe het met mij is. „Nou,” antwoord ik, „lamlendig!” „Weet ge wat je doen moet,” zei hij, „je moet een flinken borrel alsem-bitter nemen.” Toen ben ik in eene herberg gegaan en heb voor 12 cents twee borrels alsem-bitter gedronken. Ik rijd vervolgens naar het station met een paard, dat juist een beetje driftig was, en door de spoorijzers heen wilde trekken. Nu wil het toeval dat de hoofd-conductor daar staat; „ik kan wel ruiken”, zegt hij, „wat jou mankeert.” Ik kom voor de waarheid uit en zeg dat ik een paar borrels heb gebruikt. „Nou, je komt morgen ochtend maar aan den stal, en ik zal wel rapport van je maken.”

En voor dat feit, mijnheer, voor die 2 borrels, waarvan ik niet dronken was, want iemand, die altijd in de lucht is, wordt van 2 borrels niet dronken, ben ik teruggesteld van f 12 op f 10. Na lang soebatten ben ik echter in plaats van op n°. 10, op n°. 6 geplaatst, zoodat ik spoediger kans heb om weer f 12 te krijgen. De wet straft nog niet eens met f 2. Word ik wegens dronkenschap veroordeeld, dan krijg ik maar f 1 boete.

4423. V. En dan wordt het feit behoorlijk onderzocht?

A. Ja, en nu heeft de hoofd-conductor mij alleen die straf opgelegd.

Drie weken later ben ik naar den directeur gegaan, maar ik had even goed met mijne hersens tegen den muur kunnen loopen. „Je kunt het hooger zoeken” zei hij, „dus moet je de gevolgen maar afwachten, misschien je ontslag en verlies van je f 50 borgstelling.” „Neen”, zeg ik, „daaraan kunt ge niet komen, want ik heb den volgenden morgen mijn dienst hervat. Als u op de lijn waart geweest, zou het niet gebeurd zijn”.

4424. V. Hadt gij het dus nog hooger kunnen zoeken?

A. Ja, bij de commissarissen.

4425. V. Gij werdt dus bedreigd met ontslag en verlies van f 50 borgstelling?

A. Ja. Ik heb toen wel eene andere betrekking gezocht, maar die is niet zoo gemakkelijk te krijgen, ten minste voor mijn tegenwoordig loon.

4426. V. Het is natuurlijk heel verkeerd om veel te drinken, vooral als men een zwaar huishouden heeft en geringe verdiensten, maar als gij den geheelen dag in een open wagen staat, kan het toch wel eens gebeuren, dat gij een borreltje pakt, niet waar?

A. Ja, maar soms boeten wij er voor. Als men gesnapt wordt, krijgt men f 1 boete en dan kost zoo'n borreltje f 1.06.

4427. V. Dus is het geheel verboden om sterken drank te gebruiken?

A. Ja, maar zij doen het allen; in eene herberg mag men niets gebruiken.

4428. V. Ook niet in de wachtkamer?

A. Ik geloof niet dat dit verboden is, maar daar komen wij nooit.

4429. V. In de wachtkamer zou men dus ook een borrel mogen nemen?

A. Daar mag men wat gaan gebruiken, ook een borrel, mits men er niet te dikwijls in komt.

4430. V. Het is wel verkeerd, maar toch geen doodzonde, als men het erg koud heeft, en den geheelen dag in weêr en wind moet staan, eens een glaasje te veel te nemen.

A. Neen; ik geloof dat een paar borreltjes niet te veel is.

4431. V. Gij spraakt straks van een onderzoek door den rechter; voor hem zoudt gij een eed moeten afleggen als getuige. Voor ons behoeft dit niet, maar gij weet wel dat gij in deze overeenkomstig de waarheid moet spreken. Gij kunt dus verzekeren ten aanhoore van degenen, die hier zijn en die verzekering zoudt gij met een eed durven bevestigen — dat gij dien dag niet dronken waart?

A. Ja, ik was niet dronken. Ik had om half elf twee borreltjes gebruikt, maar was niet dronken.

4432. V. Hadt gij er bepaald niet meer dan twee gebruikt?

A. Neen.

4433. V. Gij hebt nu de gelegenheid om het ons te vertellen en dat wordt later openbaar gemaakt. Wij hebben echter reeds de treurige ervaring opgedaan dat de meest stellige verklaringen later even stellig weersproken zijn. Behoeven wij daarvoor niet bevreesd te zijn bij u?

A. Neen, daarop wil ik een eed afleggen. Ik zeg u de waarheid. Er is nog meer. Mijne vrouw wiesch vroeger de paardendekens voor f 0.15; omdat zij het tijdens hare bevalling niet doen kon, werd dit werk gegeven aan de vrouw van den hoofd-conducteur met zijn gouden banden op de mouwen. Veertien dagen geleden krijgt mijne vrouw een ongeluk aan haar voet en nu zeide de hoofdconductor: „je moet aan je vrouw vragen of ze komt, anders moet ik er in voorzien”; zij verdient nl. f 1.75 met het schoonhouden van het kantoor. Dit wil hij ook zijne vrouw laten doen.

4434. V. Wie wijst de vrouw om te stoppen en schoon te maken aan?

A. Vroeger de directeur Van West.

4435. V. Dus uwe vrouw verdient nog wat?

A. f 1.75 's maands.

4436. V. Hoe lang werkt zij daarvoor?

A. Wekelijks een halven dag.

4437. V. Wie past dan op de kindertjes?

A. De oudste kinderen.

4438. V. Is het moeilijk eene geschikte woning nabij het station te vinden?

A. Ja, want, die ze bewonen, blijven er.

4439. V. Zijn die duur?

A. Thans 36 stuivers.

4440. V. Wat hebt gij daarvoor?

A. Twee kamertjes, een zoldertje en een tuintje.

4441. V. Hoeveel kinderen zijn er in huis?

A. Zeven.

4442. V. Liggen de huizen der coöperatieve vereniging verder?

A. O ja.

4443. V. Hebt gij niet gehoord dat er sprake is van het bouwen van woningen voor menschen van uw stand?

A. Daarvan is geen sprake.

4444. V. Gebeurt het weleens dat gij het niet merkt, wanneer het publiek u op straat aanroept om te stoppen?

A. Heel weinig; de straten zijn recht en men hoort de bel; ik mag eens een 10 M. doorrijden, maar dat is ook al.

4445. V. De straten te Haarlem zijn niet heel druk?

A. Des zomers wel, vooral op Maandag en Woensdag.

4446. V. Te Amsterdam is het drukker en voor uwe collega's moeilijker?

A. Dat geloof ik wel.

4447. V. Moet gij altijd bellen?

A. Op de hoeken der straten; als ik het niet doe en de hoofd-conducteur snapt mij, dan word ik beboet. Valt een paard, dan wordt beraadslaagd, en soms wordt men daarna beboet.

4448. V. Hoeveel gaat door de bank van uw loon af wegens boeten?

A. Ongelijk, maar men snapt mij niet licht. Eens werd ik beboet, omdat ik volgens een hoofdconductor niet had gebeld, terwijl de conductor verklaarde dat ik het wel had gedaan; maar dat gaf mij niets.

4449. De heer **De Bordes**: Zijt gij in een ziekenfonds?

A. Ja, voor mijn eigene centen.

4450. V. Hoeveel krijgen de conducteurs wel aan fooien in de week?

A. Ja, in den winter is het schraal, en dan denk ik dat het eene 40 à 50 cents daags is, maar hoeveel het in den zomer is, weet ik niet; dat vertellen ze ons niet, maar het zal heel wat zijn.

4451. V. Worden de stalknechts voor 6 of 7 dagen betaald?

A. Ze krijgen f 8 per week, en doen ze extra-werk dan worden ze er voor betaald; wij niet.

4452. V. Hoeveel paarden heeft de Maatschappij?

A. Vier en dertig.

4453. *V.* En hoeveel stalknechts?

A. Vier, en één stalbaas.

4454. De heer **Van Wijck**: Wie neemt het personeel aan?

A. De directeur.

4455. *V.* Toen gij aangenomen zijt, hebt gij een reglement ontvangen; staat daarin dat gij nooit of nimmer jenever moogt drinken?

A. Neen.

4456. *V.* Maar toch nooit in dienst?

A. Dat geloof ik wel, maar ik lees dat reglement nooit.

4457. *V.* Maar, in dienst zijnde, moogt gij toch niet in eene herberg gaan om iets te gebruiken?

A. Neen, maar het wordt toch gedaan, dat spreekt van zelf. Aan het station natuurlijk niet, maar in Den Hout, als een passagier, die met de stoomtram meê moet, den tijd heeft en u een glas bier aanbiedt, dan gaat de conducteur eens uitkijken of alles richtig is.

4458. *V.* Maar gij moogt het niet doen?

A. Ja, we mogen zoo veel niet doen.

4459. De **Voorzitter**: Gij schijnt dus niet veel werk te maken van het lezen van uw reglement?

A. Ik heb het 12 jaren geleden eens gelezen, maar daarna op zij gelegd. Als ik vertrek uit mijn dienst, dat weet ik evenwel nog, moet ik 14 dagen van te voren waarschuwen, maar de directie kan ons dadelijk ontslaan. Ga ik direct weg, dan moet ik mijne storting van 50 gulden verliezen, evenals van een conducteur voor eene fout zijne 100 gulden werden verbeurd verklaard.

4460. De heer **Van Wijck**: Wordt er een staat gehouden van de conducteurs?

A. Ja, de boeten gaan op een boek.

4461. *V.* Staat gij er dikwijls op?

A. Neen.

4462. *V.* Ook niet wegens paarden mishandeling?

A. Als men een paard niet mag slaan, zet de zweep dan maar weg.

4463. *V.* Daarvoor zijt gij dus zeker niet veel gestraft?

A. Neen, men mag een paard niet slaan; als het gebeurt dat ik een beetje te hard rijd, dan zegt de directeur dadelijk: een beetje kalmer, je hoeft niet te slaan. Ik stond dus van morgen in den Haag te kijken, toen ik de koetsiers zag. Als men dikwijls te hard rijdt, volgt al spoedig ontslag.

4464. De **Voorzitter**: Voor iemand, die zulk een zwaar huishouden heeft als gij, is het noodzakelijk dat hij zijn dienst stipt verricht en dus zijn reglement goed kent en weet wat er in staat, niet waar?

A. Het reglement bevat bepalingen omtrent het begin en het einde van den dienst, over het gebruik van de kleeding, over sterken drank, en verder dat men de paarden niet mag slaan.

4465. *V.* Als gij uw reglement goed hadt nagelezen, zoudt gij er misschien iets in hebben gevonden waarover gij nu met ons hadt kunnen spreken.

A. Als ik er aan gedacht had, had ik het medegebracht.

4466. *V.* Gij kunt ons dus daarover niets meer mededeelen?

A. Ik ben ook onbezoldigd Rijksveldwachter, maar daar trek ik niet veel van; dat is maar een bijzaakje.

4467. *V.* Krijgt gij er nooit wat voor?

A. Als ik een zaakje voor het gerecht heb, krijg ik f 0.50, maar ik heb er niet veel van te doen. Ik heb eens een zaakje gehad, waarvoor ik 2 of 3 keer voor het gerecht ben geweest, als getuige. De heeren van Lennep en Crommelin waren op jacht geweest en wilden nu, dat ik in de Barteljorisstraat weder terug zou rijden; ik wilde het niet doen. Zij hadden zeker een borreltje gebruikt en toen wilden zij niet op zijde gaan; er was toch ruimte genoeg. Als ik het gedaan had, zou den volgenden dag een snorder gezegd hebben, gij moet uit den weg, want voor de heeren doet gij het wel. Er kwam veel volk en politie bij. De politie hielp mij, ik legde de zweep over de paarden en ging er van door. Daarop werd ik gedagvaard.

4468. *V.* Als getuige?

A. Ja.

4469. *V.* Hebt gij ten gevolge van dit geval eenige onaangenaamheden gehad?

A. Neen.

4470. *V.* Hebt gij nog iets te zeggen?

A. Neen.

H. P. RANZIJN.

ROCHUSSEN, *Voorzitter*.

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Johannes Mes**, oud 36 jaar,
conducteur bij de Haarlemsche Tramweg-
Maatschappij, te Haarlem.

4471. De **Voorzitter**: Hoe lang zijt gij in dienst?

A. Met 8 Mei 10 jaar.

4472. *V.* Wat waart gij vroeger?

A. Wever.

4473. *V.* Waar?

A. Bij den heer Previnciaire.

4474. *V.* Bevalt het u beter als conducteur, dan vroeger aan de fabriek?

A. Als conducteur; nu heb ik tenminste de vrije lucht.

4475. *V.* Hebt gij nu langer dienst dan in de fabriek?

A. Ja, in de fabriek werkte ik van 's morgens 6 tot 's avonds 7 uur, met een schafttijd van 12—1 uur.

4476. *V.* Over-, nacht- of Zondagswerk hadt gij nooit?

A. Neen.

4477. *V.* En hoe is uwe tegenwoordige dienstregeling?

A. Wij staan 3 dagen, van 6.15 tot 11, 11.30; de 4de dag is reserve, van 's morgens 6.15 tot 5, 5.15; dan 2 dagen van 6.15 tot 4 uur; dan weer 2 volle dagen, en dan een vrije dag.

4478. *V.* Derhalve dezelfde dienst als de koetsiers?

A. Ja.

4479. *V.* Dus, evenals zij, zullen de conducteurs ook dikwijls hun vrijen of reservedag moeten missen, om in te vallen wegens ziekten of andere omstandigheden, zooals bij muziek?

A. Ja.

4480. *V.* Zoódat gij eigenlijk langer dienst doet dan in de dienstregeling is voorgeschreven?

A. Ja.

4481. *V.* Gebeurt het wel eens dat gij een vrijen dag geheel moet rijden?

A. Dat gebeurt nooit.

4482. *V.* Moet gij u toch 's morgens komen aamelden?

A. Neen, als men ons noodig heeft, dan worden wij op een vrijen dag geroepen.

4483. *V.* Hoeveel loon hebt gij?

A. f 10 in de week.

4484. *V.* Op welken dag wordt het uitbetaald?

A. 's Zaterdags, door den controleur in het trambuisje.

4485. *V.* Hoe lang te voren moet gij uw dienst opzeggen?

A. 14 dagen te voren.

4486. *V.* De Maatschappij kan u, ingeval gij iets misdreven hebt, dadelijk wegzenden?

A. Ja.

4487. *V.* En wordt het feit dan behoorlijk onderzocht?

A. Door den directeur.

4488. *V.* En als gij meent dat de beslissing van den directeur niet rechtvaardig is, kunt gij dan nog hooger op gaan?

A. Er zijn nog commissarissen, tot wie men zich wenden kan.

4489. *V.* Doet men dit gaarne?

Enquête. Openbare middelen van vervoer.

A. Neen, men is altijd bang wat lastig te zijn. En onze directeur is ook zoo kwaad niet.

4490. *V.* Zijt gij wel eens voor den rechter geweest, voor den kantonrechter bij voorbeeld?

A. Ja, eens; toen had ik in eene gracht gezwommen, hetgeen verboden was. Ik heb er nog een dag voor gezeten, omdat ik niet bij den commissaris was gekomen.

4491. *V.* Dus die zaak werd behoorlijk onderzocht?

A. Ja.

4492. *V.* Maar de quaestie, waarvan uw bestaan kan afhangen, wordt maar op een rapport afgedaan, zonder dat gij er iets aan doen kunt?

A. Ja.

4493. *V.* Er zijn verschillende boeten, niet waar?

A. Ja, voor het te laat komen.

4494. *V.* Ook voor het zich vergissen bij het ophalen van kaartjes?

A. Dat weet ik niet.

4495. *V.* Hebt gij een reglement gekregen bij uwe dienstneming?

A. Ja.

4496. *V.* Staan daarin de gevallen vermeld, waarin boete wordt opgelegd?

A. Alleen voor het te laat komen en voor dronkenschap.

4497. *V.* Gedurende den dienst mag men nooit een borrel gebruiken, niet waar?

A. Niet in de herberg, wel in het stations-koffiehuis.

4498. *V.* Mag men wat medebrengen?

A. Neen.

4499. *V.* Krijgt gij daarvoor boete?

A. Ja.

4500. *V.* Staat in het reglement dat gij het niet moogt medebrengen en niet in eene herberg moogt gaan?

A. Om u de waarheid te zeggen, heb ik het reglement nog nooit goed ingezien.

4501. *V.* Dat is toch verkeerd, niet waar?

A. Ja, dat geef ik u toe.

4502. *V.* Krijgt gij wel eens boete, omdat gij niet stoptet, als iemand u aanriep?

A. Neen, dat is mij nog niet gebeurd.

4503. *V.* Houdt gij ook toezicht op de wijze, waarop de koetsier zijn paard behandelt?

A. Ja.

4504. *V.* Dus als de koetsier iets verkeerd doet, moet gij dit aan den hoofd-conducteur opgeven, niet waar?

- A. Ja.
4505. V. Dat doet gij zeker niet graag?
- A. Neen, maar soms is het in het belang van den dienst. Ik zou mijn plicht verzaken, als ik het niet deed.
4506. V. Moet gij dit dikwijls doen?
- A. Neen.
4507. V. De koetsiers zijn lang bij de Maatschappij, niet waar.
- A. Ja, ik heb vijf jaar met één koetsier gereden; die is nu weg. Hij is nu magazijnknecht geworden aan het andere station.
4508. V. Wat is beter, magazijnknecht of stalknecht?
- A. Nu heeft hij f 10.50 en werkt van 's morgens 6 tot 's avonds 7 of 8 uur. Vroeger had hij f 8.
4509. V. Als koetsier had hij f 12, niet waar?
- A. f 10.
4510. V. Hij was toch al lang in dienst, niet waar?
- A. Ja, maar 5 koetsiers verdienen f 12 en 5 verdienen f 10. De n°. 1 tot en met 5 hebben f 12, van 6—10 f 10.
Hij was n°. 6 en moest wachten, totdat n°. 5 weg was.
4511. V. Dus zoolang dient hij onder de jongsten?
- A. Ja.
4512. V. Had hij door die bevordering meer loon en minder werk?
- A. Ja, en elken Zondag vrij.
4513. V. Hebt gij vrij kleeding?
- A. Eene jas en eene pet; de pet voor 2 jaar, de jas wordt na 3 jaar gekeerd.
4514. V. Kan eene jas daar dus goed tegen?
- A. Dat gaat wel.
4515. V. Kunt gij goed tegen den langdurigen dienst?
- A. Ja.
4516. V. Men kan den mensch niet keeren als eene jas?
- A. Neen.
4517. V. Gevoelt gij niet aan gezondheid en krachten dat de dienst zwaar is?
- A. Des Zondags wel; dan staat men den ganschen dag, en als er concert is, gaat men niet naar huis om te eten.
4518. V. Wanneer is de dienst het drukst, in den zomer of in den winter?
- A. In den winter; in den zomer kan ik er beter tegen.
4519. V. Hebt gij dikwijls een dokter over den vloer?
- A. Ik heb nog al last van pijn in de zijde.
4520. V. Hebt gij een busdokter?
- A. Ja.
4521. V. Zijt gij wel eens in dienst ziek geweest?
- A. Verleden Zaterdag tot Donderdag ben ik thuis gebleven, maar dat maakt in het loon geen verschil.
4522. V. Gebeuren wel eens ongelukken bij het uitstappen van de wagens?
- A. Een man is van de trede gevallen, maar overigens komen zeer zelden ongelukken voor.
4523. V. Is er niets aan de wagens, dat tot ongelukken leiden kan?
- A. Neen, de wagens zijn best.
4524. V. Zijt gij getrouwd?
- A. Ja, en ik heb 5 kinderen; het oudste is 10 jaar. Vier gaan school, voor 3 stuivers in de week.
4525. V. Woont gij in de buurt van de lijn?
- A. Ja, 3 à 4 minuten gaans.
4526. V. Zijn er veel woningen te krijgen nabij het station?
- A. Neen.
4527. V. Wonen sommigen van het personeel ver van het station?
- A. Niet velen.
4528. V. Hoeveel kamers hebt gij?
- A. Twee, een zolder en een tuintje.
4529. V. Goed water?
- A. Ja.
4530. V. Verdient uwe vrouw ook iets?
- A. Zij naait voor de menschen.
4531. V. Aan huis?
- A. Ja, ik heb mijne moeder thuis; die neemt het huishouden waar.
4532. V. Moet dus uwe vrouw de deur uit?
- A. Zelden, het gaat ook niet met de kinderen.
4533. V. Is er een conduitelijst, waarop de boeten, enz. van het personeel worden aangeteekend?
- A. Ja.
4534. V. Komt gij dikwijls daarop voor?
- A. Weinig, in geen vijf jaren heb ik een kwartje boete gehad.
4535. V. Hebt gij er wel eens over gedacht of het beter zou wezen te straffen met het doen vervallen van vrije uren, dan met boeten?
- A. Neen.

4536. *V.* Wie maakt rapport van de verzuimen?
A. De hoofdconducteur.
4537. *V.* Is hij even streng tegenover allen?
A. Hij maakt geen onderscheid.
4538. *V.* Zijn er niet sommigen, die bij hem meer in gunst staan dan anderen?
A. Ach, dat denken ze wel, maar ik geloof het niet.
4539. *V.* Kan hij niet nu en dan een oogje toeknippen?
A. Dat gebeurt niet, maar als men te laat komt, omdat men voor den spoor heeft moeten wachten en dan zegt: het is mijne schuld niet, dan schrijft hij u niet op. Maar enkele conducteurs zijn te hooghartig om zoo iets te zeggen, en die zeggen maar: hij heeft er niet meê noodig.
4540. *V.* Heeft wel eens iemand boete gekregen, terwijl gij stellig wist dat het feit niet zijne schuld was, waarvoor hij beboet werd?
A. Dat niet.
4541. *V.* Maar gij zegt dat sommige conducteurs te hooghartig zijn om geldige redenen van verontschuldiging aan te voeren?
A. Ja, verleden had een conducteur kramp in het lijf en wilde dat als verontschuldiging niet opgeven, omdat de hoofdconducteur er niet meê noodig had. Nu, zoo hondsche zijn zij niet dat men hem toch zou hebben laten betalen.
4542. *V.* Zou hij het niet gelaten hebben, omdat dergelijke redenen, vroeger aangevoerd, volstrekt geen effect hadden gehad?
A. Er wordt wel acht op geslagen.
4543. *V.* Uw inkomen bedraagt f10 in de week; komt er nog al eens iets bij van particulieren?
A. Jawel.
4544. *V.* Kunt gij ook zeggen hoeveel?
A. f0.25, een dubbeltje, een halve gulden, f0.75, met concerten wel eens een daalder, 35 stuivers, ook wel een gulden.
4545. *V.* Dat is dus een aardige bijslag bij uw inkomen?
A. Ja.
4546. *V.* Hebt gij ook vernomen dat een conducteur zijn couponboekje verloren had of zoek gemaakt?
A. Een jaar of zeven geleden hebben de jongens het boekje van een conducteur uit het kastje gehaald, waar hij zijn kruikje en zijn brood bergt. Dit kastje was op zijde van den wagen; thans hebben wij een kastje met een sleuteltje, zoodat wij het kunnen afsluiten.
4547. *V.* Heeft die conducteur daarvoor straf gehad?
A. Ik geloof dat hij f2 boete heeft gehad, maar het rechte weet ik er niet van; hij heeft het mij niet verteld.
4548. De heer **De Bordes**: Gij hebt straks gezegd, dat een koetsier, die op 6 stond, zoolang gewacht heeft om op 5 te komen. Dit bewijst dus, dat de menschen nog al blijven en dat het personeel het goed heeft.
A. Ja.
4549. *V.* Wie zijn de commissarissen, waarvan gij spreekt?
A. De heeren Van Hamel en Jager Gerlings.
4550. *V.* Die heeren zouden u dus wel billijk behandelen?
A. Jawel.
4551. *V.* In het hoogste ressort komt gij dus bij menschen, die een goed oordeel zullen vellen?
A. Ja.
4552. De heer **Van Wijck**: Mogen de conducteurs in de wachtkamer een borrel gebruiken?
A. Ja.
4553. *V.* Als de hoofdconducteur dit zag, zoudt gij dan niet gestraft worden?
A. Als het in de wachtkamer gebeurt, niet.
4554. *V.* Dus als gij het maar niet doet in eene herberg, niet waar?
A. Ja.
4555. *V.* Ik kom daarop terug, omdat dienaangaande eene niet geheel duidelijke verklaring is afgelegd. Gij zoudt u dus niet geneeren voor den directeur om in den diensttijd gebruik te maken van sterken drank?
A. Neen, ik heb het zelf gedaan in de wachtkamer.
4556. *V.* Als men maar geen misbruik maakt?
A. Juist.
4557. De **Voorzitter**: Is er nog iets, den dienst betreffende, waarover gij ons zoudt willen spreken?
A. Neen.
J. MBS.
- ROCHUSSEN, *Voorzitter*.
 DE BORDES.
 S. M. VAN WIJCK.
 J. A. STOOP, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Franciscus Josephus De Graaff**,
 oud 37 jaar, conducteur bij de Haarlemsche
 Tramweg-Maatschappij, te Haarlem.

4558. De **Voorzitter**: Is er ook een hoofd-conducteur van denzelfden naam?

A. Neen, maar ik doe eigenlijk dienst als hoofd-conducteur. Ik had liever op de lijn willen blijven

rijden, omdat dit altijd nog iets meer afwerpt dan langs de lijn te loopen.

4559. *V.* Krijgt gij voor de waarneming van den dienst als hoofd-conducteur iets meer?

A. Ja, f 1. Een conducteur 1e klasse heeft f 10. 2e klasse f 9 en ik heb f 11. Daarvoor moet ik 's morgens appèl houden en 's avonds afrekenen.

4560. *V.* Dan wordt het daardoor voor u later dan voor de anderen?

A. Ja, ik ben altijd het laatst, ik ga altijd tegen 11.30, 11.45 naar huis.

4561. *V.* Hoe laat begint gij 's morgens?

A. 6.15, maar tusschentijds zijn er 2 dagen, dat ik om 4 uur en 1 dag, dat ik om 5 uur klaar ben met rijden. Bovendien heb ik om de 10 dagen een vrijen dag. Dan doet een hoofd-conducteur voor mij dienst.

4562. *V.* Uw dienst is derhalve geheel gelijk aan dien van de andere conducteurs en koetsiers?

A. Ja.

4563. *V.* Komt het veel voor dat de reserve- en vrije dagen geheel of gedeeltelijk vervallen?

A. Ja, bij ziekte, of wanneer er muziek is.

4564. *V.* Maar gij hebt toch gevraagd om op de lijn te mogen blijven rijden?

A. Toen ik er vijf jaren aan was, ging de hoofd-conducteur weg en werd mij gevraagd of ik zin had om hoofd-conducteur te worden. Ik bedankte echter, omdat ik in den wagen meer verdiende dan op de lijn. Als hoofd-conducteur had ik f 11 gehad.

4565. *V.* Waarom zijt gij een half jaar weg geweest?

A. Omdat ik onaangenaamheden met den stalmeester had. Die gaf de vrije dagen naar eigen verkiezing, en dat beviel mij niet. Toen ben ik weggegaan.

4566. *V.* Dat ging dus met weinig orde en veel willekeur, niet waar?

A. Ja, dat was nog in het begin van het bestaan. Toen ben ik in manufacturen begonnen, maar daar dit niet ging, ben ik weer bij de Maatschappij teruggekomen.

4567. *V.* En sedert dien tijd zijt gij naar uw ge-
noegen werkzaam?

A. Ja.

4568. *V.* Gij rijdt gaarne veel, omdat gij dan meer verdient, niet waar?

A.

4569. *V.* Doet het geen schade aan uwe gezondheid?

A. Neen.

4570. *V.* Zijt gij zelf wel eens ziek?

A. Neen.

4571. *V.* En gij gevoelt niet dat uwe gezondheid er onder lijdt en het u in de knokkels gaat zitten?

A. Ja, verleden had ik kussens op de voeten, toen heeft de dokter mij geraden rust te nemen en ben ik vier dagen thuis geweest.

4572. *V.* Zijt gij getrouwd?

A. Ja.

4573. *V.* Hoeveel kinderen hebt gij?

A. Drie, één van 10, één van 8 en één van ander-half jaar.

4574. *V.* Gaan die beide oudsten op school?

A. Ja.

4575. *V.* Betaalt gij daarvoor?

A. Ja, voor den een f 0.60 en voor den ander f 0,32^s in de maand.

4576. *V.* Heeft uwe vrouw nog eenige bezigheid?

A. Neen.

4577. *V.* Betaalt gij belasting?

A. Ja, de gemeentebelasting.

4578. *V.* Dat noemt gij een broodbrief, niet waar?

A. Ja, ik betaal f 1.80; voor dat ik den laatsten kleine had, betaalde ik f 3.60.

4579. *V.* Woont gij dicht bij het station?

A. Ja.

4580. *V.* Dat moet wel, anders zou het niet te doen zijn, niet waar?

A. Neen.

4581. *V.* En om te wandelen hebt gij zoo vóór als na uw dienst weinig lust, niet waar?

A. Neen.

4582. *V.* Hebt gij moeite gehad eene goede woning te vinden?

A. Eerst woonde ik verder af, maar toen kwam mijne tegenwoordige woning open, waarin ik nu 5 jaren woon.

4583. *V.* Hebt gij ook toezicht te houden op de conducteurs?

A. Ja, voor het te laat komen 's morgens houd ik appèl en, wie er niet is, geef ik op.

4584. *V.* Dus gij hebt geen toezicht uit te oefenen over hetgeen zij in hun dienst verkeerd doen?

A. Neen, alleen voor het te laat komen. Voor het andere zorgt de chef Bloemzaad.

4585. *V.* Beliept gij zelf dikwijls boete?

A. Zelden, eene enkele maal 25 cents voor te laat komen.

4586. *V.* Zijn er zaken, die u den dienst lastig maken?

A. Neen.

4587. *V.* Is het publick lastig?

A. Ook niet.

4588. *V.* Het schijnt nog al goedgeefsich, niet waar?

A. Dat gaat nog al, en daarom ben ik liever aan de lijn dan op het kantoor.

4589. *V.* Kunt gij gemakkelijk een vrijen dag krijgen als gij dien wenscht?

A. Neen, want dan moet iemand, die vrij is, invalen, en daarmee is men niet heel gul. Men spreekt ook den vrijen man niet gaarne aan met de vraag.

4590. *V.* Wordt daaromtrent een kleine handel gedreven?

A. Als men voor zijn plezier wenscht uit te gaan, betaalt men daarvoor f 2 à f 2.50. Bij sterfgeval is het een ander geval; dan moet men op een vrijen dag voor een ander optreden.

4591. *V.* Is het niet moeilijk voor hen, die zoo weinig vrije Zondagen hebben, om naar de kerk te gaan?

A. Zeer zeker.

4592. *V.* Wordt daarover soms niet geklaagd?

A. Vroeger waren er in het geheel geen vrije Zondagen; nu hebben wij er althans een om de tien weken, als er niets in den weg komt. Maar des zomers vervalt die tot half twee.

4593. De heer **De Bordes**: Kan men toch zijne godsdienstplichten vervullen?

A. Ja, tot half twee.

4594. De **Voorzitter**: Gij hebt niets meer met ons te bepraten?

A. Neen.

F. J. DE GRAAFF.

ROCHUSSEN, *Voorzitter*.

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Johannes Dams**, oud 39 jaar, wegwerker in dienst van de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij, te Haarlem.

4595. De **Voorzitter**: Hoe laat begint uw werk?

A. Om 7 uur.

4596. *V.* Tot hoe laat?

A. Dat is onbepaald; er is mij gezegd dat ik te werken zou hebben van 7—7, maar het wordt wel eens 9½ uur.

4597. *V.* Dikwijls?

A. In den beginne wel, in den laatsten tijd niet; maar ik ben nog niet lang bij de Maatschappij.

Enquête. Openbare middelen van vervoer.

4598. *V.* Hoe lang zijt gij bij de Maatschappij?

A. Ruim 2 maanden.

4599. *V.* Wat waart gij vroeger?

A. Werkman, dan hier, dan daar. Van den zomer ben ik bij Versteeg aan het schilderen geweest en toen ben ik bij deze Maatschappij gekomen, toen er een ander wegging.

4600. *V.* Waart gij tevreden bij de Maatschappij te kunnen komen?

A. Ik had reeds vroeger hetzelfde werk verricht bij de Gooische Stoomtram.

4601. *V.* Waart gij wegwerker bij de Gooische Stoomtram?

A. Ja.

4602. *V.* Hadt gij het daar druk?

A. Ik heb het nu veel drukker; bij eene paardentram is het veel drukker dan bij eene stoomtram.

4603. *V.* Hoe waren uwe werkuren verdeeld bij de Gooische tram?

A. Uitstekend, te vergelijken bij hier. Te Naarden begon ik met den eersten trein, die aankwam, en ik ging om 6 uur weg. Ik had 3- of 4maal schafttijd, naar eigen verkiezing.

4604. *V.* En hoe zijn de werkuren hier?

A. Van 7 tot 7 uur.

4605. *V.* En dikwijls tot 9½ uur?

A. In den laatsten tijd niet.

4606. *V.* Hebt gij geregelde schafttijden?

A. Anders niet dan 's middags van 12—1½ uur.

4607. *V.* En 's avonds?

A. Verder den geheelen dag niet.

4608. *V.* Werkt gij des Zondags ook?

A. Ja.

4609. *V.* Hebt gij dan geheel hetzelfde werk?

A. 's Zondags heb ik denzelfden dienst als in de week.

4610. *V.* Hebt gij nooit een vrijen dag?

A. Als ik het aanvraag, een halven dag in de 7 dagen.

4611. *V.* Een vrijen Zondag hebt gij dus nooit?

A. Neen.

4612. *V.* Hadt gij dien bij de Gooische tram?

A. Ja, ik moest 's Zondags toezicht houden op de lijn, maar ik had geen werk.

4613. *V.* En wat verdient gij nu wel?

A. f 6 in de 7 dagen.

4614. *V.* Wanneer wordt dat betaald?

- A. 's Zaterdags-avonds.
4615. V. Hebt gij er nog iets bij?
A. Ik heb een pensioen van f200 's jaars.
4616. V. Waart gij vroeger in dienst geweest?
A. Ja, in Indië.
4617. V. Worden u ook kleederen verschaft?
A. Eene jas en eene pet, anders niet.
4618. V. Krijgen uwe kameraden wel eens iets extra's bij bijzonder werk?
A. Ja, de stalknechts, als zij op een vrijen dag moeten werken.
4619. V. De wegwerkers ook?
A. Neen, ik heb drie vrije halve dagen moeten werken, maar ik ben er nooit voor beloond.
4620. V. Krijgt gij boete, als gij te laat komt?
A. Neen, die wordt niet op mij toegepast.
4621. V. Hebt gij een geschreven reglement voor uw werk gekregen?
A. Ik niet.
4622. V. Door wien zijt gij aangenomen?
A. Door den directenr.
4623. V. Op voordracht van iemand?
A. Neen.
4624. V. Hebt gij u zelf aangemeld?
A. De wegwerker, die wegging, heeft mij gewaar-schuw'd, dat er eene plaats open was.
4625. V. Hebt gij eene schriftelijke aanstelling?
A. Neen.
4626. V. Moet gij, als gij wilt vertrekken, uw dienst van te voren opzeggen?
A. Daar is niets van gezegd.
4627. V. Dus gij zijt zonder akkoord aangenomen?
A. Ja.
4628. V. Onder wien zijt gij geplaatst?
A. Er is een chef van dienst, Bloemzaad, die regelt den dienst, wijst het werk aan en, als er het een of ander plaats heeft, krijgt men zijne bevelen en standjes, zooals dit bij den arbeidersstand de gewoonte is.
4629. V. Geeft hij wel eens een bar standje?
A. Tusschenbeide buitengewoon. Verleden week nog zeide hij tegen mij, dat ik stond te prutsen; mijn hart hilde er om, want ik versta mijn dienst goed; bij de Gooische stoomtram heb ik nooit hooren klagen over mij. De directeur verstaat wel reden.
4630. V. Maar vindt gij dat woord prutsen zoo erg?
A. Ja.
4631. V. Gij schijnt toch zeer licht geraakt te zijn?
A. Het is mij nog nergens gezegd dat ik stond te prutsen. Al de beambten van de tram zeggen dat ik de beste wegwerker in Haarlem ben.
4632. V. Is Bloemzaad altijd ruw in den omgang met de menschen?
A. Er is niet veel aan.
4633. V. Gij hebt de rails schoon te houden, niet waar?
A. Ja, en 's avonds soms de paarden te helpen voorbrengen.
4634. V. Is het een zwaar werk?
A. Zwaar direct niet, maar ik werk toch net zoo lief bij een baas, want ik ben 's avonds soms zoo vermoeid, alsof ik steenen had gedragen.
4635. V. Hebt gij uwe kameraden wel eens hooren klagen over de wijze, waarop Bloemzaad met de menschen omgaat?
A. Ik ben pas 8 weken in dienst van de Maatschappij, maar ik heb wel hooren zeggen dat er nooit iets aan was.
4636. V. Hebt gij wel eens boete gehad?
A. Neen, van boeten is mij nooit iets gezegd.
4637. V. Gij hebt dus altijd uw volle loon gekregen?
A. Ja.
4638. V. Zijt gij in dien tijd bij de Maatschappij al eens ziek geweest?
A. Neen.
4639. V. Weet gij ook hoe het gaat, wanneer iemand ziek wordt?
A. De heer Bloemzaad heeft gezegd: wanneer gij ziek wordt, krijgt ge toch uw volle geld, maar de directeur heeft het mij niet gezegd.
4640. V. De regel is toch dat bij ziekte het loon doorgaat?
A. Dat geloof ik wel.
4641. V. Woont gij in de buurt van het tramstation?
A. Neen, ik woon er 20 minuten van af, in de Raamstraat.
4642. V. Hoeveel verwoont gij?
A. 24 stuivers, daarvoor heb ik eene kamer, maar het is niet veel bijzonders.
4643. V. Zijt gij getrouwd?
A. Ja, ik heb twee kinderen, een van 10 en een van 2 jaar. Het oudste gaat school.
4644. V. Van den dienst bij deze Maatschappij hebt gij dus nog weinig ondervinding?
A. Ja.
4645. V. Gij waart bij de Gooische tram tevreden met uw dienst?

A. Ja.

4646. V. Waarom zijt gij daarvan weggegaan?

A. Ik kreeg weer genie om in dienst te gaan. Ik heb toen geteekend voor waschbaas te Breda bij het 6de regiment, maar na 2 jaren ben ik weér uit dienst gekomen en in Naarden bij een baas gegaan.

Toen ben ik brugwachter van het Rijk geworden.

4647. V. Waarom hebt gij die betrekking verloren?

A. Omdat ik zoo weinig salaris had.

4648. V. Wat verdient gij dan?

A. f 0.20 van de brug als toelage per dag en f 0.40 in de week van wat er door kwam.

4649. V. Waart gij op dat traktement aangesteld als Rijks-brugwachter?

A. Ja.

4650. V. Toen hebt gij een ander onderkomen gezocht, niet waar?

A. Toen ben ik op de bonnefooi naar Haarlem gegaan, en daar ben ik lantaarnopsteker geworden; dat gaf f 3 in de week.

4651. V. En daarna hebt gij deze betrekking gekregen?

A. Ja.

4652. V. Zijt gij nu tevreden daarmee?

A. Ja.

4653. V. Alleen hebt gij veel moeilijkheden met dien chef?

A. Ja.

4654. V. Maar dan moet ik nog eens vragen, of het redelijk is in dat eene woord zoo'n zware belediging te zien?

A. Ik ben elf jaar lang voor vrouw en kinderen opgetreden en doe mijn werk, ook volgens getuigenis mijner medemenschen, goed; dan is het onaangenaam voor een werkmán dat te hooren. Dat valt hem hard. Piek en Hoffman zaten eens op den pekelwagen en toen riep hij mij toe dat ik op de puntstukken moest letten; hoewel ik hem in het donker niet kon zien, riep ik: ja. Daarna zeide hij tegen de beide genoemde lieden: kijk me nu dien kerel daar staan te prutsen.

4655. V. Als gij meent dat gij daardoor gekrenkt zijt, kunt gij er dan den directeur niet over spreken?

A. Ja, maar daarvoor is een werkmán in den tegenwoordigen tijd bang. Hij vreest dat het zou uitloopen op ontslag. Dit weêrhoudt hem.

4656. V. Vindt gij het werk nog al zwaar?

A. Neen, maar ik had gaarne zooveel loon dat ik er ten minste mijn huishouden van kon onderhouden.

4657. V. Het is dus geen werk dat uwe krachten te boven gaat?

A. Neen, niemand kan boven zijne krachten werken.

4658. V. Maar toch wel voor eenigen tijd?

A. Ja, maar niet lang.

4659. V. 's Zondags hebt gij nooit vrij?

A. Neen, ook 's morgens niet. 's Zondags mag ik ook geen vrijen dag vragen.

4660. V. 's Zondags is het misschien nog drukker dan andere dagen?

A. Ja.

4661. De heer **De Bordes**: Licht gij ook het spoor?

A. Neen.

4662. V. Doet dat eene afzonderlijke ploeg?

A. Wij hebben geen ploeglichters; ik ben alleen op de lijn.

4663. De heer **Van Wijck**: Gij hebt nog al verschillende betrekkingen gehad; dit zal wel niet de slechtste zijn, niet waar?

A. De slechtste kan ik niet zeggen, maar bij de Gooische tram had ik hetzelfde loon.

4664. V. Uwe betrekking als brugwachter was toch wel de minste?

A. Daarbij kon ik het niet uithouden.

4665. V. Hoeveel verdient gij als waschbaas te Breda?

A. Van elke man 10 cts., dus soms per week f 15 à f 16; maar des winters f 4 à f 5.

4666. De **Voorzitter**: Hebt gij ons nog iets mede te deelen?

A. Neen.

4667. V. Gij hebt in uwe betrekking toch ook reden van tevredenheid?

A. Ja, behalve omtrent de barre behandeling van den chef. Als ik tegenwoordig een droog stuk brood heb voor vrouw en kinderen, is het al wel.

J. DAMS.

ROCHUSSEN, *Voorzitter*.

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Arnold Hubertus Van Horsen**,
oud 35 jaar, Mr. Smid, te Haarlem.

4668. De **Voorzitter**: Gij zijt smid in dienst van de Haarlemsche Tramweg-Maatschappij?

A. In dienst niet, ik werk wel voor de Maatschappij.

4669. V. Dus gij zijt geheel buiten eenige betrekking met die Maatschappij?

A. Ja, ik behoor althans niet tot het personeel daarvan, ik werk voor mijzelf; ik doe wel werk voor de Maatschappij.

4670. V. Kunt gij ons iets mededeelen aangaande den tramdienst?

A. Ik weet dat het personeel 'smorgens ten 6 $\frac{1}{4}$ uur moet opkomen, en dat 's middags 2 aan 2 menschen worden afgelost, om te gaan eten naar ik meen.

4671. V. Komt gij met het personeel in aanraking?

A. Ja.

4672. V. Is het in het algemeen tevreden?

A. Soms hoor ik wel dat de dienst zwaar is. Bij ziekte is er niet te klagen, want steeds wordt het volle loon uitbetaald.

4673. V. Zien de lieden hierin niet een bewijs van menschlievendheid van wege de Maatschappij?

A. Ja.

4674. V. Zijn de werklieden te Haarlem gaarne in dienst van de Maatschappij, of gaan zij liever elders werk zoeken?

A. Dagelijks komen aanvragen om in haar dienst te komen, maar er is nooit plaats; er zijn niets dan oude gedienden.

4675. V. Dat is wel een blijk dat men het bij de Maatschappij niet kwaad heeft. Kent gij persoonlijk den chef-conducteur Bloemzaad?

A. Ja.

4676. V. Is hij ruw in den omgang, zoodat hij zijne ondergeschikten bar bejegt?

A. Och neen, hij doet zijn dienst.

4677. V. Moet hij soms niet een hard woordje gebruiken?

A. Dat durf ik niet zeggen, maar hij is toch de kwaadste niet. De directeur is een best man, die zoo zacht mogelijk en zeer welwillend voor het personeel is. Als hij hun een voordeeltje kan bezorgen, doet hij het. Onlangs nog bij het 12 $\frac{1}{2}$ jarig bestaan van de Maatschappij, heeft het personeel op zijn voorstel een tientje gekregen en gaf hij hun na afloop van den dienst een partijtje. Degeen, die vijf jaren achtereen dienst heeft, krijgt eene gratificatie van 50 gulden. De meesten hebben die al twee malen gehad.

4678. V. En onlangs is met de strenge koude de dienst verminderd?

A. Ja, op halven dienst.

4679. V. Dus er wordt voor het personeel gedaan wat op redelijke wijze verlangd kan worden?

A. Ja, en als ze iets mankeeren, kunnen ze wegblijven.

4680. V. Maar ze hebben een bar langen dienst?

A. De gewone dienst is lang.

4681. V. In andere werkplaatsen in Haarlem is de dienst niet zoo lang?

A. Neen.

4682. V. Hebt gij soms nog iets mede te deelen?

A. Ik heb heelemaal met den dienst niets te maken, maar ik hoor wel eens mopperen, doch over het algemeen zijn zij, geloof ik, wel tevreden. Dams, de lijnveger bij voorbeeld, die door u gehoord is, heeft nu 6 gulden, maar hij zal wel meer krijgen, naar ik gehoord heb, omdat een oude man, de vroegere lijnveger, die met 5 gulden gepensionneerd was, gestorven is, en die had 8 gulden.

4683. V. Dus, die langen tijd bij de Maatschappij geweest is, wordt gepensionneerd?

A. Die lijnveger was er maar 5 jaar geweest, maar hij was een oud man.

4684. V. Daarentrent is niets bepaald in het reglement?

A. Dat weet ik niet, maar die man is de eenige, die gepensionneerd is geworden.

4685. De heer **De Bordes**: Werkt gij alleen voor de Maatschappij, of ook voor andere menschen?

A. Ik heb een paar particulieren, maar ik werk hoofdzakelijk voor de Maatschappij.

4686. V. Als gij de toestanden met andere werklieden vergelijkt, dan verkeerden de beambten van de Maatschappij in een goeden toestand?

A. Ja.

4687. De heer **Van Wijck**: Is het salaris van den nieuwen baanveger verminderd nadat de oude gepensionneerd is?

A. Toen is een jongen aangesteld, die 2 gulden minder kreeg, omdat hij een jongen was. Maar de directeur heeft gezegd dat, nu het pensioen ophoudt, het oude geld weder in zou gaan.

A. H. VAN HORSEN.

ROCHUSSEN, Voorzitter.

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Johannes Hendrik Van West Jr.**,
oud 52 jaar, directeur van de Haarlemsche
Tramweg-Maatschappij, te Haarlem.

4688. De **Voorzitter**: Wij hebben gedurende den loop van ons onderzoek van uw personeel meermalen voorbeelden gehoord van menschlievendheid van de Maatschappij. Eén punt echter waarop wij uwe aandacht wenschen te vestigen, is de langdurige dienst, drie dagen achtereen, en het veelvuldig voorkomen van het vervallen, gedeeltelijk of geheel, van de reserve- of vrije dagen. Dit is een bezwaar van nog al ernstigen aard. Wij hebben vernomen dat gij in den laatsten tijd, wegens de strenge koude, maatregelen genomen

hebt om daarin te voorzien. Is het uw voornemen binnen kort tot den vorigen toestand terug te keeren?

A. Ja, zoodra de ziekte ophoudt en het weder beter wordt. De Haarlemsche Tramweg-Maatschappij is indertijd opgericht met een philanthropisch doel. De commissarissen en ik zelf hebben gedurende 4 jaren het beheer belangeloos waargenomen, ten einde den bloei van Haarlem te bevorderen en aan de menschen werk te verschaffen. De aandeelhouders hebben zich tevreden gesteld met 2% à 2½% rente. Er is dus behoorlijk moeten gezorgd worden voor afschrijving. Wij zullen binnenkort eene nieuwe lijn moeten leggen, die kost ongeveer f 36000 à f 40000, terwijl ons reservefonds slechts f 24000 groot is.

4689. V. Een betere werktijd voor het personeel zou zeker alleen te verkrijgen zijn door eene aanzienlijke uitbreiding van personeel?

A. Ja, dat zou nog al aanmerkelijk moeten zijn; wij geven den menschen zooveel mogelijk vrij, als zij het vragen; zij moeten dan daarvoor hunne vervangers eene kleine schadeloosstelling geven.

4690. V. Meent gij dat, om in de belangen van het personeel te voorzien, de Maatschappij zich te groote offeringen zou moeten getroosten?

A. Ja, want dan zouden de aandeelhouders komen en zeggen: wij hebben ons jaren lang met 2% à 2½% rente tevreden gesteld, terwijl wij 3 à 4 kondens maken, moeten wij nu de Haarlemmers voor ons geld laten rijden? Men moet billijk zijn tegenover de aandeelhouders, die tevreden zijn geweest met eene kleine rente tot bevordering van den bloei van Haarlem.

4691. V. Het is dus ook in het belang van het personeel dat de Maatschappij blijft bestaan?

A. Ja, wij doen zooveel mogelijk voor het personeel. Wij hebben thans ingevoerd om na 5jarigen dienst aan het personeel eene gratificatie te geven van f 50 en aan den hoofdconductor en stalbaas zelfs f 100. Wij hebben verscheidene beambten, die langer dan 10 jaar bij ons zijn, een bewijs dat het werk niet al te zwaar is.

4692. V. Daar staat tegenover dat het tegenwoordig zeer moeilijk is ergens anders onder te komen?

A. Ja, maar het is een ongeluk, dat die menschen zulk eene manie hebben om te willen trouwen. Ik heb een jongen op stal, die f 8 verdient; die vertelde mij onlangs dat hij wilde trouwen. Die jongen heeft eene oogziekte, zoodat hij half blind is en ieder oogenblik tegen een paard oploopt. Ik zeide hem: als gij een ongeluk krijgt, zijt gij diep rampzalig. De jongen vond dit verschrikkelijk. Dat was geen reden om iemand weg te zenden! Verbeeldt u dat die man nu getrouwd was, eene verdienste van f 8 in de week met het gevaar voor oogen dat hij door zijne bijziendheid wellicht spoedig een ongeluk zou krijgen; en dan natuurlijk ook heel gauw wat kinderen er bij.

4693. V. En dat is wellicht ook eene reden, zulk een huishouden met veel kinderen, dat de menschen zooveel rijden als zij maar kunnen, om daardoor ook weêr geld te verdienen, al gaat het soms boven hunne krachten?

A. Och, er zijn verscheidenen bij mij, die vrouw en kinderen hebben. Maar in plaats van dat de oudste jon-

gens nu wat zien te verdienen, al was het maar 50 cents in de week, lanterfantens zij maar steeds op de verdiensten van vader.

4694. V. Bestaat er in Haarlem nog al gelegenheid voor dergelijke jongens om wat te verdienen?

A. Zij kunnen toch wel ergens loopjongen worden. Iederen dag wordt ik overstelpt met verzoeken om werk. Alleen om wat menschen aan het werk te zetten, heb ik indertijd met een paar heeren den omnibusdienst op Bloemendaal geopend; daaraan konden een 10, 12 menschen geplaatst worden.

4695. V. Ofschoon gij zelf erkent dat de dienst nog al zwaar is, meent gij dat de tegenwoordige krachten der Maatschappij eene uitbreiding van personeel, waardoor de dienst verlicht zou kunnen worden, niet toelaat?

A. De uitgaven worden te groot. De Maatschappij is opgericht met een kapitaal van f 100.000. Alleen aan traktementen van het personeel gaat er af 16000 à 17.000 en voor fourage van de paarden evenveel. Wat blijft er nu over voor aandeelhouders en voor de reservekas.

In de statuten staat dat, zoodra aan aandeelhouders 5% kan uitgekeerd worden, het personeel eene tantième krijgt van 20%, de directeur van 25%. Welnu, verleden jaar is voorgesteld om de statuten in dien zin te wijzigen dat, al krijgen aandeelhouders slechts 1%, toch het personeel en de directeur in de winsten zullen deelen.

4696. V. Er wordt bij uwe Maatschappij nog al veel gebruik gemaakt van het opleggen van boeten?

A. Betrekkelijk. Juist om de lage traktementjes zie ik zooveel mogelijk door de vingers. Maar er zijn er eenigen bij, die, als er geen boeten werden toegepast, vreeselijk misbruik zouden maken van sterken drank. Ik heb zelfs een van f 12 moeten terugstellen op f 10 per week. Het was een hard gelag voor den man, maar het was zijn eigene schuld.

4697. V. Zoudt gij geen ander strafmiddel kunnen bedenken om de tucht te handhaven?

A. De koetsiers moeten bij het in dienst treden f 50 borgstelling storten, de conducteurs f 100, waaruit de Maatschappij de schade kan verhalen, die door onachtzaamheid van hen mocht ontstaan. Zij moeten bij het indiensttreden dan ook eene verklaring teekenen, dat zij die gelden storten onder verband van het recht der Maatschappij om die gelden te kunnen inhouden.

4698. V. Ja, maar dit is weêr eene geldstraf en eene veel zwaardere, die neêrkomt niet zoo zeer op hen, die misdaan hebben, als wel op hun gezin. Zou het niet mogelijk zijn hun de geheele of halve vrije dagen te ontnemen in plaats van hen te beboeten, en dus niet de straf te doen bestaan in mindere verdienste, maar in meerder werk?

A. Dat is hoogst moeilijk. De dienst is zoo geregeld dat de vrije dagen voor ieder op zijne beurt invallen. Bij een tram-maatschappij gaat alles op de minuut.

4699. V. Dus het zou bij eene regelmatige verdeling van de werkzaamheden over het personeel een bezwaar zijn?

A. Ja, als men de gestraften liet invallen, zou de orde en regelmaat niet kunnen gehandhaafd worden.

4700. V. Het groote bezwaar is dat de boete het huishouden benadeelt, niet waar?

A. Ja, maar de boete wordt ook gestort in den pot, waar de Nieuwjaars- en kermisfooiën in komen, dus bij de verdeeling daarvan komen de boeten weder terug.

4701. V. De boete gaat dus in een fonds voor gratificatiën, niet waar.

A. Ja, ieder krijgt daaruit eene tantième.

4702. V. Is het bedrag der boeten verminderd of vermeerderd in de laatste jaren?

A. Verminderd, want ik ben er zeer tegen.

4703. V. Gij legt de boete op, op het rapport van den hoofd-conducteur, niet waar?

A. Ja.

4704. V. Is die man zeer streng?

A. Dat kan ik niet zeggen; hij doet zijn plicht getrouw en eerlijk en ik laat dikwijls de menschen bij mij komen om de zaken te onderzoeken.

4705. V. Ik behoef u niet te vragen of, als een van het personeel u den wensch te kennen geeft u het een of ander voor te dragen, zelfs eene klacht over zijne superieuren, gij hem daartoe de gelegenheid geeft, niet waar?

A. Ja, doch niet altijd. Als een man door agenten van politie wegens dronkenschap wordt opgebracht, ontvang ik hem niet, want dan is het bewijs geleverd.

4706. V. Is dat wel eens voorgekomen met een van het personeel?

A. Verscheiden malen. Een paar jaar geleden had ik, bij slapte van werk, een paar lieden in Den Hout aan het werk gezet om sneeuw op te ruimen. Toen ik merkte dat zij wat veel gebruikt hadden, dreigde een van hen mij met eene schop de hersens in te slaan. Ik heb hem toen door een paar agenten laten inrekenen.

4707. V. Is Bloemzaad in zijne manier van spreken heel ruw?

A. Och, een beetje militair, omdat hij sergeant geweest is, maar anders niet.

4708. V. Tegenover andere oud-gedienden is hij welwillend, niet waar?

A. Dat geloof ik niet.

4709. V. Hij behandelt hen ook niet op eene wijze, die met de militaire eer in strijd is?

A. Ik geloof het niet.

4710. V. Wij hebben een oud-militair, een lijnveger, bij ons gehad, die zich levendig over Bloemzaad beklaagde.

A. Ja, dien ken ik. Hij kwam voor eenige maanden smeeken om werk; ik zeide dat wij hem, daar hij nog een pensioentje heeft, den winter zouden doorhelpen. Hij zou dan met f 6 per week tevreden zijn. Maar hij is zeer tegengevallen, hij is socialist en nergens tevreden. Volgens hem deugt ook bij ons niets.

4711. V. Geloof gij niet dat Bloemzaad bij het vervullen van zijn plicht wat bar is?

A. Integendeel, vaak pleit hij nog voor de menschen.

4712. V. De bedoelde lijnveger was overigens tevreden; alleen hinderde hem het barre toespreken. Geeft gij andere lijnvegers f 8?

A. Ja.

4713. V. Was het door u aangehaalde geval van dronkenschap, waardoor de man werd achteruitgesteld, boven allen twijfel?

A. Zeer zeker; het publiek op straat en de politie waarschuwde den hoofd-conducteur hem van den wagen te verwijderen, daar anders groote ongelukken zouden gebeuren. Hij kon zijn paard niet meer zien. Overigens had ik over hem geen klagen, maar hij is zeer onverschillig.

Indertijd werd hij gevonnist wegens het stelen van eene rookworst uit een winkel, en nu kon hij geen onbezoldigd rijksveldwachter worden. Ik ben naar den heer Schorer gegaan en zeide dat de man met het oog daarop door het personeel werd geplaagd. Ik vroeg of dat vonnis niet kon worden terzijde gesteld, daar overigens over den man niet viel te klagen. Daarop verwees de heer Schorer mij naar den burgemeester, die mij verwees naar den commissaris van politie. Deze zeide dat, zoo ik gunstig omtrent hem kon rapporteeren, hij zou zorgen dat hij onbezoldigd rijksveldwachter werd.

4714. V. Ik heb hem met aandrang gewezen op zijne verplichting om hier, even goed als ware het onder eede, de waarheid te spreken, en hij heeft ten stelligste verzekerd dat hij op den bedoelden dag slechts twee alsembitters had gedronken op raad van anderen, daar hij zich onwel voelde.

A. Het is niet de eenige keer dat het gebeurd is; nog kortelings is hij met de politie in aanraking geweest wegens eene vechtpartij in eene kroeg.

4715. V. Acht gij hem in staat, wanneer men hem het zoo ernstig zegt geheel de waarheid te verklaren, hier toch zoo te liegen?

A. Het is bepaald een bewezen feit. Wilt gij een nader onderzoek instellen, dan zou het mij aangenaam zijn dat gij den hoofd-conducteur hier liet komen. Die koetsier bepraat zich zelven, hij heeft een *flux de bouche* van belang, en dringt zich zelven op dat hij niet dronken is geweest.

4716. V. Hebt gij persoonlijk gezien dat hij dronken was?

A. Neen, kennissen van mij, de politie en de hoofd-conducteur hebben het gezien. Vóór dat de hoofd-conducteur kwam om mij het te rapporteeren, wist ik het al dat hem gelast was van den wagen te gaan wegens verregaanden staat van dronkenschap.

4717. V. Dus, gij waart gerechtigd de zaak voor volkomen uitgemaakt te houden, toen en van uw eigen ambtenaar en van het openbaar gezag en van u bekende en geloofwaardige personen geheel overeenstemmende berichten tot u kwamen?

A. Mij dunkt dat was alleszins voldoende.

4718. De heer **De Bordes**: Bij eene kleine Maatschappij, als de uwe, is het niet gemakkelijk om een pensioenfonds op te richten?

A. Ik heb indertijd voorgesteld een ondersteunings-

en pensioenfonds op te richten en daarvoor wekelijks een bagatel af te zonderen, maar zij bedankten er voor; dus kan de Maatschappij zich er nu niet mee bemoeien.

4719. *V.* Zijt gij ook niet voor hen verzekerd tegen ongelukken bij de Haagsche Maatschappij?

A. Neen, ik wensch wel op de vergadering van commissarissen voor te stellen er in te gaan voor het geheele personeel: het zou 120 à 125 gulden kosten. Dat commissarissen overigens zeer meegaande zijn blijkt uit het volgende. Een stalknecht had het ongeluk dat een jong paard in de Houtstraat dood viel, en daardoor brak hij den pols. Hij is daardoor een jaar te huis geweest en heeft dien geheelen tijd zijn volle traktement gehad; dat vonden commissarissen uitstekend, toen ik opmerkte dat de man het ongeluk in en door den dienst had gekregen. De man is er altijd vreeselijk dankbaar voor.

4720. *V.* Als gij voor hem in dat fonds waart geweest, wat zou die man dan gekregen hebben?

A. Niet veel; de uitkeering van die Maatschappij is niet groot. En dan betaalt men alleen uit bij ongelukken, niet bij ziekten.

Het is alleen voor ongelukken, in dienst of elders bekomen.

4721. *V.* Dus in het bedoelde geval zou die man eene uitkeering gekregen hebben?

A. Ja.

4722. *V.* Er zijn verscheidene Maatschappijen in Den Haag verzekerd?

A. Ja, onze Maatschappij heeft er wel over gedacht, maar het is er nog niet toe gekomen. Het zou anders wel goed zijn, want wanneer wij twee of drie ongelukken krijgen, dan zou het niet langer gaan.

4723. *V.* De ondersteuning bedroeg een f 400, dus het zou een voordeel voor de Maatschappij geweest zijn, als die man verzekerd ware geweest?

A. Ja.

4724. De heer **Van Wijck**: Het is zeker van belang dat het personeel dicht bij de remises woont?

A. Ja, zeker.

4725. *V.* Is er nooit over gedacht woningen op te richten voor het personeel?

A. Er is wel over gedacht, maar in Haarlem zijn de terreinen zoo moeilijk te krijgen; bovendien zijn zij zeer duur. De remise staat over den spoorweg op gemeentegrond. De stallen staan aan den anderen kant van den spoorweg. De Maatschappij heeft zelve geen eigen terrein.

4726. De heer **De Bordes**: Met het kleine kapitaal van de Maatschappij zou het ook moeilijk gaan om huizen te bouwen.

A. Ja. Ik kan echter verklaren dat de burgemeester en de raadsleden zeer voor de Maatschappij geporteerd zijn, maar wanneer de gemeente zegt: gij moet van het terrein af, dan is er niets aan te doen. De tram heeft veel bijgebracht voor den bloei van Haarlem; als er geen tram was, zouden velen niet willen wonen in het Kenaupark.

4727. De **Voorzitter**: Meent gij dat er in den dienst uwer Maatschappij genoeg ongelukken kunnen voorkomen, om verzekering raadzaam te maken?

A. Jawel, van de paarden krijgt menigeeen een tik. De menschen zijn soms soeziger; zij loopen dan langs de paarden zonder te waarschuwen en krijgen dan een klap.

4728. *V.* Op de wagens gebeuren zeker minder ongelukken?

A. Ja.

4729. *V.* De wagens zijn goed ingericht?

A. Ja.

4730. *V.* Gij hebt gezegd dat gij gaarne zoudt zien dat Bloemzaad gehoord werd, om uwe mededelingen omtrent den koetsier te bevestigen. Het komt mij voor dat wij reeds voldoende zijn ingelicht. Wij zullen echter nagaan of aan uw verzoek alsnog gevolg moet worden gegeven.

A. Het zal mij zeer aangenaam zijn, wanneer aan mijn verzoek wordt gevolg gegeven.

4731. *V.* Hebt gij nog iets onder onze aandacht te brengen?

A. Neen.

J. H. VAN WEST JR.

ROCHUSSEN, *Voorzitter*.

DE BORDES.

S. M. VAN WIJCK.

J. A. STOOP, *Adj. secretaris*.

Verhoor van **Hermanus Sas Meijer**, oud 19 jaar, conducteur-wegwerker bij de 's Gravelandsche Paardentram, te 's Graveland.

4732. De **Voorzitter**: Hoe is uw werktijd geregeld?

A. 's Zomers rijd ik van 6 uur tot 9.30. Dan ben ik weder wegwerker tot 3 uur; vervolgens rijd ik van 3.30 tot 6.30. Dat is de vroege week. De late week moet ik rijden tot 's nachts 12 uur.

4733. *V.* Gij hebt dus bij afwisseling eene vroege en eene late week?

A. Ja, 's zomers. 's Winters heb ik 's avonds geen dienst; alleen de nachtram naar Amsterdam, die om de beurt wordt gereden; dan zijn wij eerst om 1.30 thuis.

4734. *V.* En wat moet gij 's winters verder doen?

A. Wegwerken, de wagens schoonhouden.

4735. *V.* Rijdt gij dan alleen 's avonds?

A. Ja, en 's Zondags om de andere week, als de andere conducteur vrij is.

4736. *V.* Hoe laat begint gij 's winters?